

Elżbieta Kornacka-Skwara

Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie

ZWIĄZEK ATMOSFERY W RODZINIE I RELACJI RODZICÓW Z DZIEĆMI

Ogólna atmosfera w rodzinie związana jest z całokształtem wzajemnych oddziaływań w rodzinie, stanowi jej indywidualne odbicie, sprawia, że różne czynniki zyskują specyficzne znaczenie i zabarwienie. Istotne dla kształtowania się określonej atmosfery są sposoby wzajemnego odnoszenia się, kierownictwo i nastawienie uczuciowe poszczególnych członków rodziny.

ATMOSFERA W RODZINIE

Definicja i podziały

Określeniem dobra lub zła atmosfera domowa posługujemy się charakteryzując stosunki panujące w danym środowisku (Izdebska, 1975).

Opierając się na klasyfikacji wg Lippite'a i White'a wyodrębniono 4 typy atmosfery ogólnie panującej w domach:

1. atmosfera demokratyczna,
2. atmosfera życzliwa,
3. atmosfera surowa,
4. atmosfera liberalna.

Na atmosferę domową składają się również style wychowania w rodzinie, czyli stałe charakterystyczne metody, sposoby postępowania rodziców wobec dziecka. „Według wielu autorów najbardziej korzystny jest styl demokratyczny. Kształtuje on u dziecka poczucie kontroli wewnętrznej” (Borecka-Biernat, 1986, s. 199; Hurlock, 1985). Podkreśla się również, że współzycie rodziców jest ważnym czynnikiem wpływającym na atmosferę w domu: jeśli jest zgodne w domu, panuje miły klimat, jeśli nie - napięcie i zagrożenie (Czyżewska, 1976).

I. Obuchowska (1983) podaje określenie „traumatyzująca atmosfera rodzinna”. Jest to atmosfera:

- nadmiaru emocji i problemów,
- napięcia, pełno niedomówień i konfliktów,
- hałaśliwa, z awanturami, kłótniami, która się udziela i męczy,
- depresyjna,
- obojętna.

Znaczenie atmosfery rodzinnej

„Dobrze jest, jeżeli współzyciu w rodzinie towarzyszy świadomość uczuć i przekonanie o wzajemnym obdarzaniu się nimi. Nie chodzi o deklaracje słowne, lecz o tę nieuchwytną atmosferę, która powoduje, że wszyscy mają poczucie bliskości i więzi emocjonalnej, że nikt nie czuje się zapomniany, niedostrzegany, niedoceniany” (Maciaszkowa, 1987, s. 35).

Ważne są też pozaosobowe czynniki takie, jak: sytuacja materialna, warunki lokalowe czy też praca zawodowa (Sobańska, 1965). Nowym czynnikiem, który wpływa na charakter klimatu rodzinnego jest sytuacja bezrobocia któregoś z członków rodziny lub poczucia zagrożenia wynikające z możliwości utraty pracy lub braku zatrudnienia. Z atmosferą autokratyczną surową i liberalną łączą się złe stosunki między rodzicami i dziećmi, a także brak kontaktu psychicznego, dystans psychiczny (Sobańska, 1965).

Atmosfera życia rodzinnego nacechowana wrogością i konfliktowością jest często bezpośrednim czynnikiem warunkującym występowanie przemocy w rodzinie (Piekarska, 1988).

W atmosferze wzajemnej przynależności i zaufania, łatwiej rozwiązuje się zawsze możliwe konflikty i kontrowersje, realizuje się postulaty i polecenia (Gerstmann, 1982). Atmosfera niespokojna, konfliktowa powoduje m.in. nadpobudliwość dzieci. O takim klimacie decyduje matka i ojciec, ich nerwowość i nie zrównoważenie emocjonalne (Filipczuk, 1985; Włodarski, 1970; Obuchowska, 1989).

RELACJE MIĘDZY RODZICAMI A DZIEĆMI

Klasyfikacje i uwarunkowania relacji

Jest wiele klasyfikacji stosunków rodzinnych. J. Rembowski pisze, że wewnątrz grupy rodzinnej istnieją dwa rodzaje stosunków między jej członkami:

1. stosunki uczuciowe – obejmują rozległą skalę od nadmiernej miłości do odrzucenia,
2. stosunki zależności.

Łączą się one i przeplatają, wyznaczają i stanowią ważny czynnik w prawidłowym rozwoju psychospołecznym dziecka.

Psychologowie wyodrębnili typy rodzin różniących się stosunkami rodzic – dziecko i metodami wychowawczymi. H.Muszyński (1971) podaje: – rodzina autokratyczna – to rodzina stosująca dystans i rygor; – rodzina liberalna – ochraniająca, robiąca wszystko za dziecko; – rodzina demokratyczna – gdzie panują partnerskie układy, między rodzicami a dzieckiem. Tak więc rodzice mogą przyjmować wobec dzieci postawy:

- partnerską, czyli akceptującą potrzeby dzieci, uznającą ich prawo do samodzielności i aktywności,
- autokratyczną, czyli wymagającą bezwzględnego podporządkowania się wymaganiom i wartościom przyjętym w rodzinie,
- liberalną, przy której realizowane są wszelkie zachcianki i potrzeby dzieci, nie podporządkowane dobru wspólnemu, przy obojętności wychowawczej (Maciaszkowa, 1989).

N.Han-Ilgiewicz (1970) przedstawia układ zdrowych relacji i prawidłowego funkcjonowania rodziny:

- a) aktualne skupienie się członków rodziny na platformie wspólnych i akceptowanych celów i wartości,
- b) dynamizm wewnątrzrodzinny, pozwalający na rozwój i ewentualne przekształcenie się w zależności od jakości, siły i czasu powstawania nowych bodźców,
- c) miejsce na dialog, tolerancję i poczucie godności każdego członka z poczuciem odpowiedzialności za niego,
- d) ustalenie i przestrzeganie wzajemnych praw i obowiązków, co pociąga za sobą utrwalenie poczucia przynależności i bezpieczeństwa,
- e) rozwój psychiczny wszystkich członków rodziny.

Stosunki w rodzinie można podzielić jeszcze ze względu na:

1. kierunek ich oddziaływania – stosunki między rodzicami a dziećmi, które mogą być negatywne lub pozytywne pod względem uczuciowym (stosunki miłości, akceptacji, uznania i pomagania lub nadmierna kontrola, odrzucanie, krytykowanie) oraz
2. stosunki między dziećmi a rodzicami, które mogą być też pozytywne lub negatywne.

J.Rembowski pisze, że stosunki rodzic – dziecko mogą być pozytywne, ambiwalentne i negatywne. Skrajną formą negatywnych jest odrzucenie dziecka.

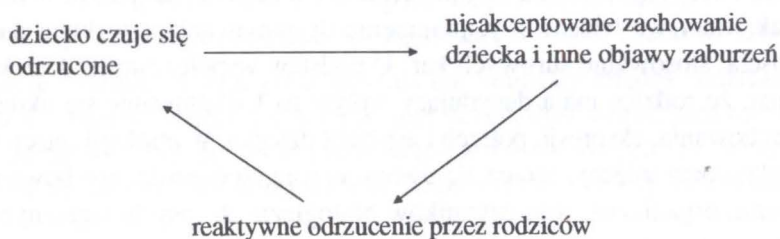
Ujawnia się zazwyczaj w zaniedbywaniu go, surowej, bezwzględnej dyscyplinie, sztywności i chłodzie uczuciowym, niezadowoleniu z dziecka takiego, jakim ono jest. Często reakcją dzieci na nieprawidłową sytuację rodzinną są zaburzenia somatyczne, lęki, tiki, moczenie (płacz przez pęcherz), kłamstwo i różne formy niedostosowania (Makowska, 1986). Nieprawidłowy układ relacji rodzinnych, unieszczęśliwia wszystkich członków rodziny, osłabia podstawową zdolność psychiczną do wzrostu i osiągnięcia optymalnego rozwoju (Han-Ilgiewicz, 1970).

Dominującą rolę w kształtowaniu wewnętrznej organizacji rodziny mają relacje między małżonkami (por. Rembowski, 1975; 1980). Złe stosunki między małżonkami zaburzają cały system rodzinny, sprzyjają powstawaniu koalicji, izolacji członków rodziny. Stosunki emocjonalne w rodzinie zależą od stosunków między rodzicami i są ich odbiciem (Przetacznik, Makiełło-Jarża, 1979). Zmiana relacji mąż-żona, zmienia sytuację uczestników tej relacji, ale też sytuację innych osób należących do rodziny. Pociąga to za sobą zmianę rodziny jako całości (Braun-Gałkowska). Badania pokazują, że istnieje silny pozytywny transfer między systemem małżeńskim i rodzicielsko-dziecięcym. Stwierdzono, że istnieje zależność jakości małżeństwa i:

- a) percepcji rodzicielskiej (np. rodzice z bardziej udanych związków spostrzegali dzieci jako stwarzające mniej problemów),
- b) zachowań rodzicielskich (np. dzieci z bardziej harmonijnych małżeństw otrzymywały więcej pochwał),
- c) emocji rodzicielskich,
- d) stopnia podporządkowania się zakazom i nakazom rodzicielskim przez dzieci (Kosińska-Dec, 1991).

W rodzinie dziecko jest zależne od matki i ojca. Hierarchia i podporządkowanie się autorytetowi i przewadze, powinna opierać się na świadomości wzajemnej przynależności tych osób do siebie. Doświadczenia pochodzące z życia w rodzinie korzystnie oddziałującej wychowawczo, mają wysoce pozytywny wpływ na sposób ustosunkowania się do ludzi w środowisku poza rodziną. Doświadczenia życia w rodzinie przenoszą się i ponownie realizują w różnorodnych postaciach innych związków (Gerstman, 1982). Na relacje rodzice – dzieci wpływa to, jak dzieci percypują stosowany wobec nich system wychowawczy, jak interpretują motywację rodziców, gdy są przez nich karane. Im bardziej autorytatywnie jest dziecko wychowywane, tym mocniej czuje się urażone i umyślnie nieposłuszne. Pojawia się więc błędne koło w stosunkach rodzice – dziecko (por. schemat 1.).

Głównym powodem konfliktów między rodzicami a dziećmi jest nieprzestrzeganie zakazów i nakazów przez dzieci, złe zachowanie, niepowodzenie uczniowskie, niewłaściwe metody wychowawcze (Raczkowska, 1988). Badania

Schemat 1. Błędne koło w reakcjach rodzice-dziecko wg Hurlocka, 1985, s. 312

wskazują, że wśród dzieci czujących niedosyt uczuciowy w swoich stosunkach z rodzicami:

- 22% określa swe stosunki z rodzicami jako złe,
- 24% domaga się zbliżenia uczuciowego,
- 21% ma wrażenie, że są w domu niepotrzebni,
- 39% rodziców stosuje kary cielesne,
- 40% rodziców cechuje antydemokratyczny sposób zachowania, (Plopa, 1981).

Niektóre badania na temat relacji rodzice - dziecko

Pierwsze badania odnośnie do stosunków rodziców z dziećmi przeprowadzili psychoanalitycy. Przyczyn i okoliczności powstawania różnych nieprawidłowości w relacjach rodzice – dziecko, dopatrywali się w nadmiarze lub braku miłości rodzicielskiej. E.Jones stwierdził, że osoba która ukształtowała w sobie postawę wrogości w stosunku do swoich rodziców, taką samą postawę będzie mieć wobec własnych dzieci. Inni podkreślają, że wpływ osobowości rodziców na kształtowanie się osobowości dziecka jest niezaprzeczalny. Badacze przytaczają przykłady mówiące o tym, że brak miłości rodziców kształtuje w dziecku takie negatywne cechy, jak kłamstwo, skłonność do znęcania się nad innymi, itd., gdy zaś rodzice obdarzają swe dziecko nadmierną miłością, wyrasta ono na jednostkę zimną uczuciowo, szczególnie w życiu rodzinnym. Niektórzy uważają, że krzywdzi się dziecko obdarowywane nadmiarem czułości, ponieważ nie uczy się go sposobów walki z przeciwnościami życia i adaptacji do jego wymagań. Według nich dziecko darzone nadmiarem czułości lub odczuwające jej brak, wykazuje tendencję do egocentryzmu oraz silniej reaguje na wymagania szkolne i życia codziennego niż dziecko, które wychowuje się w normalnej atmosferze uczuciowej. Psychoanalitycy amerykańscy wykryli u swych pacjentów – dzieci, związek mię-

dzy poczuciem zagrożenia a takimi cechami osobowości pacjentów – rodziców, jak brak wiary we własne siły, pragnienie dysponowania dzieckiem jak swoją własnością, stosowanie surowych kar. U podstaw współczesnych dociekań leży aksjomat, że rodzice mają decydujący wpływ na kształtowanie się określonego typu zachowania, ekspresji, potrzeb i aspiracji dziecka. W etiologii relacji rodzice – dziecko coraz więcej zwraca się uwagi na rolę środowiska wychowawczego, zaburzenia organiczne, rolę czynników biologicznych, psychologicznych, i socjologicznych, motywujących określone postawy rodziców wobec dzieci i dzieci wobec rodziców (Rembowski, 1969, s. 258 - 260).

Przegląd literatury podany przez M.Ploę (1983) wskazuje, że w ponad 60% prac dotyczących postaw rodzicielskich w percepcji dzieci i młodzieży występują zmienne będące jakąś formą kochania czy akceptacji; ponad 50% prac podkreślało postawę dominacji i nadmiernego wymagania, a 40% kary fizyczne. W badaniach starszych dzieci okazało się, że prawie 80% dzieci przekonanych jest, że są kochani przez oboje rodziców, 8% bardziej przez matkę a prawie 3%, że rodzice nie kochają ich wcale. 50% darzy rodziców zaufaniem i u nich szukałoby pomocy w trudnych sytuacjach. Opinie i ocena rodziców są najważniejsze dla dzieci do lat 7-miu.

ZAKOŃCZENIE

Psychologiczna atmosfera domu rodzinnego wpływa bezpośrednio nie tylko na formy zachowania się dzieci, lecz także na postawy, wzorce interakcji interpersonalnych, a nawet na kształtowanie się systemu wartości i ideałów, jakie zazwyczaj formułowane są i nabywane w środowisku rodzinnym. Na ogół bowiem ci, którzy są przeświadczeni, że klimat ich domu rodzinnego jest niezadowolający i w małym tylko stopniu sprzyja kształtowaniu się pozytywnych związków wewnątrzrodzinnych, doświadczają poczucia nieszczęścia osobistego, zawodu lub popadają w stany jakiejś zgeneralizowanej frustracji, hamującej rozwój form ich społecznego zachowania, głównie socjalizacji (Rostowski, 1986).

Relacje wewnątrz rodziny wynikają z wielu zmiennych życia i określają postawy jednych członków wobec drugih. W warunkach korzystnych - uczucia miłości i lojalności - przeważa i utrzymuje się harmonia rodzinna. W warunkach nadmiernych napięć i konfliktów powstają wzajemne antagonizmy i całość rodziny jest zagrożona. Więzy wewnątrzrodzinne mają postawę biologiczną, formalno-prawną, psychiczną; ich połączenie daje członkom rodziny świadomość wzajemnej łączności, poczucia „my”, co wyróżnia ich grupę od innych grup (Rembowski, 1986). Prawidłowy pod względem wychowania układ relacji między rodzicami a dzieckiem polega na tym, że ojciec zapewniając dziecku stabilizację i bez-

pieczeństwo, nawiązuje z nim relacje oparte na pewnej dominacji i autorytecie, matka zaś zapewnia dziecku bliższą opiekę, czułość i miłość (Zaborowski, 1989).

Relacje rodzinne, a więc porozumienia lub konflikty między rodzicami, czy rodzicami a dziećmi, nadmiar czy niedomiar uczuć, ilość czasu, jaką rodzice poświęcają dzieciom, rodzaj stosowanych metod wychowawczych, itd., wszystko to ma znaczenie, determinuje konstelacje rodzinne i rozwój każdego z członków rodziny.

Bezpośredniość wzajemnych kontaktów i wzajemnych związków uczuciowych, kształtują określone stosunki między poszczególnymi członkami rodziny. Stanowią one podstawowy czynnik wpływający na atmosferę domową i postawę dzieci wobec rodziców i rodzeństwa. Struktura i rodzaj stosunków rodzinnych ulegają zmianom w zależności od charakteru i równowagi ich elementów składowych. Zachwianie równowagi między tymi elementami, prowadzi do zachwiania całej społeczności rodziny (Rembowski, 1972).

BIBLIOGRAFIA

Borecka-Biernat, D., (1986). Styl wychowania w rodzinie a poczucie kontroli, *Psychologia Wychowawcza*, 2, 194-205.

Braun-Gałkowska, M., (1987). Patologia i terapia postaw rodzinnych, *Wykłady z psychologii w roku akad. 1984/85*. 343-360, Lublin: KUL.

Braun-Gałkowska, M., (1991). Rodziny osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa. [w:] Tyszka, Z. (Red.). *Stan i przeobrażenia współczesnych rodzin polskich*. Poznań: UAM.

Braun-Gałkowska, M., (1992). *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*, Lublin: TN KUL.

Braun-Gałkowska, M., (1986). *Rozmowy o życiu i miłości*. Warszawa: IW PAX.

Czyżewska, D., (1976). Stosunki rodzinne a wychowawcze uczenia szkoły podstawowej, *Problemy Rodziny*, 1/87, 41-45.

Filipczuk, H., (1985). *Rodzice i dzieci w młodszym wieku szkolnym*, Warszawa.

Gerstman, S., (1982). *Psychologia podstawy oddziaływań wychowawczych*, Warszawa: NK.

Han-Ilgiewicz, N., (1970). Prawidłowy i nieprawidłowy układ stosunków w rodzinie, *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 5, 8-12.

Hurlock E., (1985). *Rozwój dziecka*, Warszawa.

Izdebska, H., (1975). *Przyczyny konfliktów w rodzinie*, Warszawa: IW CRZZ.

Kosińska-Dec, K., Hinde, Robert A., Stewenson-Hinde, J. (Red.). (1991). Relationships within Families. Mutual influences, (Relacje wewnątrzrodzinne. Wzajemne oddziaływania), Oxford 1988 Claredon Press, *Psychologia wychowawcza*, 1, 68-74.

Maciaszkowa, J., (1987). Rodzina jako wspólnota emocjonalna, *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 2, 34-41.

Maciaszkowa, J., (1981). Rodzina jako środowisko wychowawcze. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 4, 98-111.

Maciaszkowa, J., (1989). Relacje między rodzicami a dziećmi w poglądach pedagogów, psychologów, socjologów, *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 5, 130-140.

Muszyński, H., (1971). *Rodzina, moralność wychowanie*, NK, Warszawa: NK.

Obuchowska, I., (1983). *Dynamika nerwic*, Warszawa: PWN.

Obuchowska, I., (1989). Relacje między rodzicami a dziećmi w poglądach pedagogów, psychologów, socjologów. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 5, 130-140.

Piekarska, A., (1988). Zjawisko agresji w wychowaniu dziecka w rodzinie, *Zagadnienia Wychowawcze w Aspekcie Zdrowia Psychicznego*, 2, 185-198.

Plopa, M., (1983). Czynniki typologie postaw rodzicielskich, *Psychologia Wychowawcza*, 4, 412-419.

Plopa, M., (1981). Wiąż uczuciowa z matkami w percepcji 12-letnich dzieci, *Problemy Rodziny*, 4, 12-16.

Przetacznik-Gierowska, M., Makiello-Jarża, G., (1979). *Psychologia wychowawcza, społeczna i kliniczna*, Warszawa: PWN.

Rackowska, J., (1988). Zaburzenia w funkcjonowaniu rodziny, *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 5, 130-146.

Rembowski, J., (1975). Konstelacje psychologiczne rodziny, *Problemy Rodziny*, 5, 20-22.

- Rembowski, J., (1986). *Metoda projekcyjna w psychologii dzieci i młodzieży*, Warszawa: PWN.
- Rembowski, J., (1980). Rodzina jako system powiązań, [w:] Ziemska, M., (Red.). *Rodzina i dziecko*, Warszawa: PWN.
- Rembowski, J., (1986). *Rodzina w świetle psychologii*, Warszawa: Wyd. Szkolne i Pedagogiczne.
- Rembowski, J., (1976). Stosunki wewnątrzrodzinne w przekroju trzech środowisk, [w:] Tyszką, Z. (Red.). *Współczesne rodziny polskie w świetle aktualnych badań*, Poznań: UAW.
- Rembowski, J., (1969). Z badań nad postawami dzieci wobec rodziców i innych członków rodziny, *Psychologia Wychowawcza*, 3, 257-262.
- Rostowski, J., (1986). Znaczenie dwustronnego związku rodzice - dziecko w rozwoju psychicznym młodej jednostki. *Problemy Rodziny*, 4, 12-17.
- Sobańska, J., (1965). Problemy wzajemnych stosunków między młodzieżą a rodzicami, *Psychologia Wychowawcza*, 3, 225-246.
- Włodarski, Z., (1975). Nerwowość dzieci, *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 5, 1-8.
- Zaborowski, Z., (1974). *Stosunki międzyludzkie a wychowanie*, Warszawa: NK.
- Ziemska, M., (1980). *Rodzina i dziecko*, Warszawa: PWN.

SUMMARY

AN INTERDEPENDENCE BETWEEN AN ATMOSPHERE WITHIN A FAMILY AND RELATIONSHIP BETWEEN PARENTS AND CHILDREN

Elżbieta Kornacka-Skwara

There are probably no doubts nowadays that a family is a system that functions on the principle of various feedbacks. Elements of such a system do not make up a definite total, however, interacting with one another they give each family an individual quality. This paper is focussed on the relationship between an atmosphere within a family and parental relationships. A definite atmosphere within a family depends on the kind of contacts that parents are able to establish with their children, and, in consequence, the atmosphere determines attitudes of children towards their parents and vice versa. Hence, significance ascribed by members of a family to the atmosphere prevailing at home will aid formation of mutual relationships which, in turn, strengthen and give unique character to the place and people forming a given family.